

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մաքսային սակագների քննութիւնը ռայխստագում. — Մեծամասնութեան և փոքրամասնութեան պայքարը. — Ձեխերի և գերմանացիների անտագոնիզմը. — Աւստրիայի և Ունգարիայի յարաբերութիւնները. — Վրոպայի մահը
Պ օ լ ս ի թ ե ը թ ե ը ի ց. Կիւիկիայի կաթողիսոսական ընտրութիւնը

Գերմանական ռայխստագը այս անգամ իր նստաշրջանը սկսեց այնպիսի տեսարաններով, որ յիշեցնում էին աւստրիական ռայխստատի ծանօթ ազմկալի կռիւները, հայհոյանքն ու տուրուղմիոցը։ Մաքսային սակագների փոփոխութեան հարցը նոյնքան զրգռեց սառնարիւն գերմանացիների կրքերը Բերլինում, որքան լեզուի վէճը չեխերին և համագերմանականներին Վիէնայում։ Չենք յիշում, խօսե՞լ ենք արդեօք մեր ընթերցողների հետ մաքսային սակագները փոփոխելու մասին, թէ ոչ, յամենայն դէպս, գուցէ, աւելորդ չը լինի այդ հարցի ծագումը պատկերացնել ընթերցողի առաջ։

Վիէնէլմ II-րդը վիթխարի ծրագիր կազմելու սէր ունի. նրա փայփայած իղձերից մէկն էլ այն է, որ Գերմանիան ունենայ հզօր նաւատորմիդ. նա յանկանում է նաև էլլա և Հոննոս գետերը, միացնել մի ջրանցքով։ Իր այդ ծրագիրները իրագործելու համար նա պէտք է գտնի ժողովրդի ներկայայուցիչների համաձայնութիւնը. ռայխստագը պէտք է ընդունի բիւրժէտի մէջ այն ծախքերը, որ պահանջւում են կայսրի այդ ծրագիրները գլուխ բերելու համար։ Վիէնէլմը գիտէ, որ ազատական և արմատական կուսակցութիւնները դէմ կը լինեն՝ ժողովրդի բնուր նոր հարկերով ծանրացնելու, մանաւանդ որ չեն էլ համակրում այդ ծրագրները. ուստի նա մտածեց իր կողմը գրաւել ռայխստագի ամենաուժեղ տարրը՝ խոշոր կալուածատէրերին կամ ազդարներին, որոնց կողմնակից են ի-

բանց հիմնական աշխարհայեցողութեամբ նաև միւս պահպանողական կուսակցութիւնները (կղերական, աջակողմեան)։

Սակայն ագրարները լոկ կայսեր սիրոյ համար այդպիսի քայլ անելու ընդունակ չէին. պէտք էր նրանց աջակցութիւնը գնել. ահա յագուտ ագրարներին՝ մաքսային սակագների փոփոխութեան շարժառիթը։

Այդ օրինագծով՝ զրաից Գերմանիա ներմուծուող գիւղատնտեսական բերքերի վրայ մաքար աւելացնում է. մանուշակազգայի փոփոխութիւն է մտցնում ներմուծուող հացահատիկների և անասունների սակագների մէջ. Ագրարները ուրախ էին. բայց որպէս զի գէթ կառավարութեան նախագծի մէջ նշանակած գներն անփոփոխ մնան—գիւմըին մի մանկավրի՛ իրանց դժգոհ էին ձեւացնում այդ ձեյին յաւելումներից։ Ռաշխատագի ազատական և արմատական պատգամաւորները, ինչպէս և հասարակական կարծիքը, արգիւնագործները, բուհուորները, արհեստաւորները, սաստիկ բողոքում էին այդ անարդար ծրագրի դէմ, որով ագրարնակութեան մի մասի շահերը զոհ էին բերւում միւս մասի ազանութեան։

Կառավարական օրինագծի առաջին ընթերցանութիւնից յետոյ, ռաշխատագը ընտրեց մի յանձնաժողով՝ մանրամասն քննելու համար իրան առաջարկուած փոփոխութիւնները մաքսային սակագների մէջ։ Սակայն այդ յանձնաժողովի մեծամասնութիւնը աւելի ագրարական դուրս եկաւ. քան իրանը ագրարները, մասնաժողովը համարեա թողոր սակագները աւելի բարձր նշանակեց, քան կառավարական օրինագծի մէջ էր։ Այդպէս, ուրեմն, ագրարները, օգտուելով կառավարութեան օրինագծի տենդենցիայից, դժգոհ էին ձեւացնում իրանց և աւելի մեծ պահանջներ անում, որ վերջի վերջոյ գէթ անփոփոխ պահպանուեն կառավարութեան նշանակած սակագները։ Հետեւաբար, կառավարութիւնը և կալուածատէր ազնուականութիւնը, փակելով զրաի ապրանքների ներմուծումը ներքին շուկայի մէջ, այդ շուկայի կտտարեալ տէր էին դարձնում ագրարներին. որոնք, բնականաբար, աւելի թանկ էին ծախելու գիւղատնտեսական թողոր արդիւնքները, ոչ մի երկիւղ չը կրելով զրաի մրցումից. այդպիսով, հողից կտրուած մասսան ռազով գլխով յանձնուած էր այդ հողատէրերի կամայականութեանը։ Բայց մտաւորապէս այդքան բարձր կանգնած մի աղղ, ինչպէս գերմանացին է, բութ և տգէտ անտարբերութեամբ չէր կարող վերաբերուել իր ամենաէական շահերը չօչալիող այդ հարցին. մամուլի մէջ, հասարակական ժողովներում, ամեն տեղ քննադատուած էր օրինագիծը, մասնազէտ անտեսագէտները դասախօսութիւններ էին կարդում,

բազմակողմանի կերպով քննում էին հարցը և այլն։ Այդ բոլորից յետոյ զարմանալի չէ, թէ ինչ մեծ հետաքրքրութեամբ էր սպասում ամբողջ Գերմանիան ռայխստագի նիստերի նորոգման օրինակազույց, երբ պարզուեց յանձնաժողովի ուլտրա-ազդարական կարծիքը, կառավարութիւնը սկզբում ցոյց տուեց, որ նա կը գերադասի բոլորովին հրաժարուել իր օրինագծից, քան ընդունել յանձնաժողովի արած յաւելումները, որովհետեւ իրագործել այդ չափազանց բարձր սակագները նա անկարող կը լինի թէ միջազգային և թէ ներքին պատճառներով։ Բայց բանից դուրս եկաւ, որ, անկախ ռայխստագից, կառավարութիւնը և ազդարները փոխադարձ զիջումներով համաձայնութեան են եկել և ամեն բան դրստել են և սարքել, ինչպէս հարկն է։ Այսպիսով, կառավարութիւնը իր հետ ունէր մեծամասնութիւն — կենտրոնը, աջակողմեաններին և նացիստալ-լիքերայնեքին։ Ընդդիմադիր կուսակցութիւնը մի փոքրամասնութիւն էր կազմում, բազկացած լինելով սօցիալ-դեմոկրատներինց՝ և ազատ խորհողներինց։

Ինչ անէր այդ պայմաններում փոքրամասնութիւնը, ինչ օրինական զէնք ունէր նա իր ձեռքում՝ մասսայի շահերի դէմ ուղղած օրինագծի իրագործումը խաղաղարկու համար։

Պարլամենտը մի միջոց է տալիս. դա օրստրուկցիան է։

Հիմնուելով ռայխստագի կանոնադրութեան այն կէտի վրայ, որով օրէնքի իւրաքանչիւր յօդուած նախ քան ընդունուելը պէտք է քննութեան և ապա քուէարկութեան ենթարկուի, օպպոզիցիայի համարեա իւրաքանչիւր անգամ սկսեց անվերջ ճառեր արտասանել օրինագծի ամեն մի յօդուածի մասին առանձին առանձին, իսկ յօդուածների թիւը այդ մաքսային սակագների օրինագծի մէջ մօտ 1000-ի է հասնում։ Բացի այդ, իւրաքանչիւր չնչին խնդրի առիթով պահանջում էին անուանական ձայնաւորութիւն։

Այդ տակտիկայի նպատակն էր ձգձղել հարցը մինչև այն ժամանակ, երբ կը վերջանայ ներկայ ռայխստագի իրաւասութիւնը և նոր ընտրութիւններ կը նշանակուեն։ Իսկ թէ ինչ հետեւանքներ կունենային այդ ընտրութիւնները՝ պարզ է. ազդարնակութեան մեծամասնութիւնը, հակառակ լինելով օրինագծին, կուղարկէր ռայխստագը այնպիսի ներկայացուցիչներ, որոնք կարող են պաշտպանել մասսայի շահերը։ Այդ լաւ դիտեր, ի հարկէ, պահպանողական մեծամասնութիւնը, որ բոլոր երկրներում առհասարակ միջոցների մէջ խտրութիւն դնել չէ սիրում, երբ այդ իրանց ձեռնտու է, օրէնքն էլ կը փոխեն սեփական բացատրութիւն էլ կը տան։ Այդպէս էլ արուեց և

ներկայ դէպքում, պահպանողականներից մէկը, Կարգաբեր, յանկարծ սպառնալիցիայի համար բոլորովին անսպասելի մի յայտնութիւն արեւաւ.

—Նախ քան դիմել սակագների նիւթական մասի քննութեան,—ասաց նա նախագահ կամ Բալլետարներն,—ես թող կը տամ ինձ ձեր ուշադրութիւնը դարձնել այն բանի վրայ, որ մի քանի բողոքից յետոյ պատգամաւորներին կը բաժանուի առիտատաղի երեք կուսակցութիւնների կողմից ստորագրուած առաջարկը, որ յանձնարարում է սակագների ընդունումը ամբողջապէս, en bloc: Ապա, դիմելով սոցիալ-դեմոկրատներին, նա աւելացրեց. «Ի՞նչ է չար գործ դնելով պարլամենտական ձեւերը և ձեր յաւակնութեամբ՝ մեծամասնութեան չնքնի կողմից փոքրամասնութեանը կամըր, մեզ այս նախագարը ցոյց տուիք»:

Տպագրութիւնը շանթահար էր և ցնցող փոքրամասնութեան կատաղութիւնը սահմանից անցաւ, երբ մեծամասնութիւնը նոյն իսկ չուզեց յետանգել այդ ապօրէն առաջարկի քննութիւնը մի օրով և միայն մի ժամ էր տալիս փոքրամասնութեան՝ ուշքի գալու համար:

—Աւագակներ, դուք ուզում էք ձեր գրպանները լրցնել ժողովրդի գրօններով: Սրիկաներ—ասաց սոցիալ-դեմոկրատներից մէկը դիմելով պահպանողականներին:

Բարձրացաւ մի ազմկալի փոխորիկ, պատգամաւորներին տիրեց մի անդուսպ կատաղութիւն, կրքերը ձայրայեղօրէն բորբոքուեցին:

Սոցիալ-դեմոկրատներից մէկն էլ, Զինգերը, դիմելով ագրարներին, ի միջի այլոց, ասաց.

—Ինչ այժմ բոլորովին հանեցիք ձեր դիմակը, ձեզ ինչ փոյթ ժողովրդի իրաւունքները, երբ կարելի է ժողովրդի հաշուով շահուել: Զեզնից չէր էլ կարելի ապասել յարգանք դէպի ուրիշների իրաւունքը, բայց ինչու դուք ձեզ ծիծաղելի էք դարձնում, ունակոխ անելով սեփական լիանոտագրութիւնը Այդ ծիծաղելի է, սակայն աւելի ևս զարշնելու:

Աւելի հանգիստ կերպով էին խօսում միւս արմատականները և ցոյց էին տալիս, թէ որքան վստահաւոր քալ է պահպանողականների կողմից այդ փորձը՝ խախտել առիտատաղի սահմանադրական հիմքերը:

Մի քանի օր շարունակ առիտատաղի պատուին անվայել տեսարաններ էին տեղի ունենում, մի անգամ նախագահը նոյն իսկ ստիպուած եղաւ փակել ժողովը: Տեսնե՞նք ինչով կը

վերջանայ արդար փոքրամասնութեան և հանդամանքներից օգտուող մեծամասնութեան այս պայքարը:

Նման տեսարաններ տեղի ունեցան նաև աւստրիական ռալյոսրատում, ուր վերջին ժամանակները կարծես հանդարտուել էր չեխների և գերմանացիների ազգային սուր անտագոնիզմը, որի մասին մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել խօսել մեր տեսութեան մէջ գեռ ևս անցեալ տարի (№№ 3, 6, 12):

Եւրոպական ոչ մի տէրութեան մէջ այնպէս պարզ չի երևում լեզուի հիմնական նշանակութիւնը ազգերի գոյութեան կուռում, ինչպէս Աւստրո-Ունգարիայում: Այդ ազգայնական պայքարը աւելի ազատ արտայայտութիւն ստացաւ 1867 թուականին ամբողջ ազգաբնակչութեան տուած սահմանադրական կարգերի չորհիւ Մենք տեսանք *) թէ օրէնքով ինչ լայն սկզբունքների վրայ է դրուած լեզուների հարցը Աւստրիայում: Բայց իրականապէս այդ իրաւունքից կարողանում են օգտուել ոչ-գերմանացիները Աւստրիայում եւ ոչ-ունգարացիները Ունգարիայում միայն այն ժամանակ, երբ թուի և կազմակերպութեան որոշ ոյժ են ներկայացնում:

Աւստրիայում իսկապէս սլաւոնական տարրը (60,50%) գերակշռում է գերմանականից (35%) և եթէ այնուամենայնիւ գերմանացիներն են համարուում իշխող ազգութիւն—դա հետևանք է պատմական անցեալի, երբ սլաւոնական ազգերի մէջ ուժեղ չէր ազգային ինքնաճանաչութիւնը և ընդհանրապէս մտաւոր զարգացումը: Այժմ կարծես հասել է այն պատմական մոմէնտը, երբ պէտք է վերջէ դնուի գերմանական գերիշխանութեան, եթէ ոչ ամբողջ Աւստրիայում, գէթ Չեխիայում, ուր ազգաբնակչութեան միայն 27—37% է գերմանական:

Չեխների և գերմանացիների անտագոնիզմը, ինչպէս յայտնի է, պատում է լեզուի հարցի շուրջ: Չեխները պահանջում են որ Բօհեմիայում և Մօրաւիայում ոչ միայն զպրոցական, տեղային գործավարական, այլ և պետական լեզուն լինի չեխերէնը:

Աւստրիական կառավարութիւնը գուցէ պատրաստ լինէր մեծ զիջումներ անել այդ ուղղութեամբ, եթէ համագերմանական կուսակցութիւնը այնքան զօրեղ կերպով ընդդիմադրութիւն չը ցոյց տար: Յայտնի է թէ այդ կուսակցութեան պարագլուխ Շենեքեր և Վօլֆ ինչ վայրենի տուրուդմիտքների և սկանդալների ասպարէզ դարձրին մի ժամանակ ռալյոսրատի նիստերը: Այժմ էլ համագերմանականների յանդիմութիւնը այնտեղ

*) „Մուրճ“, 1901 թ. № 12, էր. 215:

է հասնում որ նրանք, զժգոհ կառավարութեան զիջող սակարկա-
լից, բզաւում են մինիստր-նախագահի երեսին. Վիեննա գերա-
դասում ենք պատկանել Գերմանիային, ջան այնպիսի Աւստ-
րիային, որ տիրապետութիւնը պէտք է պատկանի սլաւոնե-
րին. կեցցեն Հոննցօլլերները:

Չեխերն էլ զժգոհ են կառավարութիւնից, որ առ կարող
սակարկա չէ բանեցնում լեզուային հարցում:

—Եթէ կառավարութիւնը իրան անընդունակ է զգում ան-
հրաժեշտ ջալներն անել լեզուի հարցում, նա պէտք է տեղ տալ
ուրիշին. ասում են չեխերի պարագլուխները:

Այդպէս ահա մինիստր-նախագահ կեորները ևս անկարող
եղաւ հաշտեցնել երկու ներսակ կողմերը:

Ինչպէս Աւստրիայում տիրապետող գերմանական ազգու-
թիւնը ունի սխերիմ հակառակորդ յանձին չեխերի, այնպէս և
Ունգարիայում տիրապետող մաջարները ունեն ընդդիմադիր
ազգային հոսանք խորվաճանքի կողմից, որոնց մտաւոր ազգային
կենտրոնը Չագրէր քաղաքն է: Անջատուել և անկախ Մեծ-Խոր-
վատիս ստեղծել—ահա այդ սլաւոնական փոքրիկ ազգութեան
pia desideria-ն:

Բայց աւելի լուրջ և հիմնական է Աւստրո-Ունգարական
յարաբերութիւնների խնդիրը: Այդ երկու իրար հաւասարադրա-
ւածք պետութիւնները, ինչպէս յայտնի է, 1867 թուականից յե-
տոյ կապուած են մի համաձայնութեամբ (Ausgleich) որ երերուն
է, անհաստատ, գիւրարեկ Ընդհանուր վեհապետ, ընդհանուր
ղօրք և նաւատորմից և ընդհանուր արտաքին մինիստրութիւն—
ահա չլիման կէտերը: Բայց՝ այդ զինուորական-գիւյզմատիական
ընդհանուր-կէտերից կան ի հարկէ նաև տնտեսական հան-
գոյցներ, սակայն այդ վերջին կապերը փոփոխելի են և այլայլի
և պահանջում են ժամանակ առ ժամանակ նորոգութիւն: Տըն-
տեսական կեանքին վերաբերեալ կողմերը—ընդհանուր մաքսա-
յին սիստեմ, ընդհանուր բանկ, միաձեւութիւն չափի, կշռի և
դրամի մէջ, ինչպէս և երկու պետութիւններից տմեն մէկի
մասնակցութեան չափը ընդհանուր ծախքերում—այդ բոլորը
պէտք է իւրաքանչիւր 10 տարին մի անգամ քննուեն և ընդու-
նուեն երկու երկրների պարլամենտներից ընտրուած պատգա-
մաւորների կողմից: Այդպիսի համաձայնութիւն կայացել է ու-
ռաջին անգամ 1867 թուականին, ապա նորոգուել են 1877 և
1887 թուականներին. իսկ 1897 թուականին համաձայնութիւնը
չի կայացել և մինչև այժմ այդ խնդիրը լուծուած չէ և մի
կերպ եղաւ են տանում կայսերական ժամանակաւոր կարգա-
դրութեամբ: Ուրեմն, կարող է պատահել որ կայսրութեան եր-

կու մասերի մէջ չի կայանայ համաձայնութիւն տնտեսական հողի վրայ, և՛ մաքսային դաշնակցութիւնը, ընդհանուր բանկը և այլն խզուելով, մազից կախուած լինի նաև գինուորական-դիպլոմատիական միութիւնը...

Բոլոր պետութիւնների գինուորական-դիպլոմատիական շրջաններում անկասկած մեծ տպաւորութիւն է թողել ամբողջ աշխարհի գորքերին, բայի ֆրանսիականից, թնդանթներ մատակարարող Կրուպպի մահը:

Հետագիւրը տարածեց նրա մահուան լուրը և այն անուանարկող պատմութիւնները, որ կապում են նրա վաղաժամ (48 տ.) մահուան, գուցէ և ինքնասպանութեան, հետ Գերմանական կայսրը իր ներկայութեամբ պատուեց իր «բարեկամի», թնդանթային թագաւորի, թաղումը և ճառ արտասանեց նրա զագաղի վրայ:

Իսկապէս նշանաւոր անձնաւորութիւն էր Փրիդրիխ-Ալբրէխտ Կրուպպը, իբրև կազմակերպող տաղանդ և որոշ տեսակի բարեգործ իր բանուորների նկատմամբ: Լրագրներից *) քաղում ենք հետևեալ թուերը նրա էսսենեան գործարանների մասին:

Նրա գործարանները տարին բանեցնում են 120 միլ. պուդ ածուխ: Շոգեկաթանները արտադրում են 43,500 հազար ձիու ուժ. դրանց աւելացրէք 370 էլէքտրո-մագնիսական շարժիչների վիթխարի ուժը: Նրա էսսենեան գործարանները լուսաւորելու համար վառում են 11,000 էլէքտրական լամպեր: Միայն 1901 թուականին նրա գործարանից դուրս է եկել 40 հազար թնդանթ, նրա բանուորների թիւը հասնում էր 43 հազարի, իսկ հաշուած և դրանց ընտանիքները՝ 150 հազար հոգու: Կրուպպ իր բանուորների կեանքը ապահովելու համար տարեկան մտցնում էր 4 միլիոն. բացի այդ, բանուորների համար կենսաթոշակ էր հիմնել՝ նուիրելով իր կողմից 9 միլիոն: Իր բանուորների համար նա բնակարաններ էր շինել բոլոր յարմարութիւններով և մսխել էր այդ բանի վրայ 12 միլ.:

Կրուպպի տարեկան հասոյթը հասնում էր 15 միլիոնի Այդ միլիոնները, ի հակէ, կազմում էին միլիտարիզմի բեռան տակ տնքող ազգերի արիւն քրտինքով աշխատած կռակներից:

Լ. Ս.

25 նոյեմբ.

*) „Рус. Вѣд.“